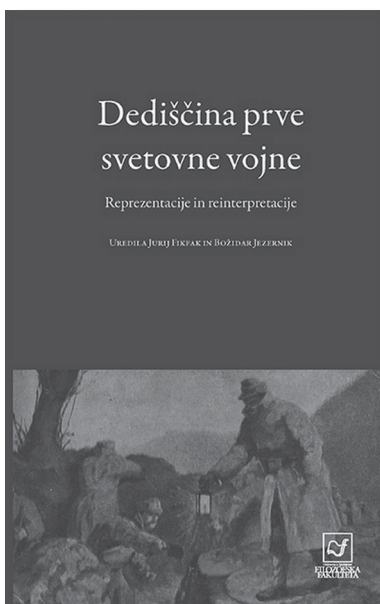

**Jurij Fikfak, Božidar Jezernik, ur.,
Dediščina prve svetovne vojne: reprezentacije in
reinterpretacije.**

Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021,
335 strani.

Četudi je obdobje stoletnic, povezanih s prvo svetovno vojno, minilo, sta produkcija in izdajanje del na to temo segla tudi onkraj leta 2018. Najnovejša pridobitev teh »jubilejnih« knjig, zbornik *Dediščina prve svetovne vojne: reprezentacije in reinterpretacije*, se ukvarja z družbeno recepcijo in zapuščinami vojne v stoletju po sklenitvi miru, zato je njen izid po zaključku proslav smiseln. Zbornik z enajstimi prispevki je rezultat raziskovalnega projekta na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Poleg tiskane knjige je na voljo tudi brezplačna digitalna različica (<https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/251>).

Urednika v uvodnem poglavju ugotavljata, da je prva svetovna vojna, tako kot vsak markanten zgodovinski dogodek, predmet različnih in spreminjajočih se razlag, ki se med sabo neredko izključujejo. Kljub temu je vojna, v nasprotju s svojo mlajšo sestro, do danes izgubila ideološki nabo, tako da jo v Evropi obravnavamo predvsem kot svarilni zgled in spodbudo k ohranjanju mira. Zbornik se prostorsko osredotoča na slovensko okolje, četudi se pojavljajo ekskurzi v tujino, časovno pa se omejuje na obdobje med obema vojnoma in na nedavno obdobje stoletnic (čas socialistične Jugoslavije je omenjen le sporadično, ker je bil spomin na vojno potisnjen v ozadje). Članki so razvrščeni v tri sklope. Prvi je posvečen spomenikom in grobovom, drugi sodobnim komemorativnim praksam, tretji pa sodobnim spremenljivim razlagam prve svetovne vojne.

Uvodnim besedam sledi prispevek dr. Vita Hazlerja, v katerem je zastavljen ambiciozen cilj popisa vseh spominskih obeležij, pokopališč, kostnic in verskih objektov, ki na Slovenskem spominjajo na vojno. Ker za podroben popis vseh zbranih primerov v zborniku seveda ni prostora, so najpomembnejši med njimi predstavljeni v sliki in besedi. Poleg tega avtor posreduje obširne sezname primerov kakega tipa obeležij, vendar so ti odstavki za bralca suhoparni. Prav tako je natančno naštet, kateri knjižni viri so bili uporabljeni pri zbiranju gradiva. Četudi so med njimi navedeni tudi splošni sintezni pregledi vojnega dogajanja, ki o vojnih spomenikih povedo le malo, pa je

nenavadno, da med literaturo za prispevek takega značaja ni mogoče najti relevantnih del, ki že vsebujejo popise spomenikov prve svetovne vojne, kot so *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja* Špelce Čopič, katalog *Mirno vojaki spite večno spanje: Gorenjska in Gorenjci 1914–1918* ter *Likovno in simbolno: kolektivni spomin slovenstva v likovni umetnosti* Damirja Globočnika. Enako velja za spletne vire: četudi se avtor v skoraj polovici opomb sklicuje na podatke z interneta, tudi tu umanjka vsaj Register nepremične kulturne dediščine. Sicer pa se bo ta, sam po sebi hvalevreden poskus popisa memorialne vojne zapuščine očitno še razvijal, tako da celovitejše izsledke pričakujemo v razširjeni publikaciji, ki jo najavlja ena od opomb.

V prispevku dr. Anje Moric so osvetljena spominska obeležja, ki so jih padlim odkrivali kočevski Nemci. Zastavljeno je zanimivo vprašanje o tem, kako so padle slavili tisti, ki so obžalovali razpad Avstro-Ogrske in ki so do novonastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev čutili le pogojno lojalnost. Avtorica je ugotovila, da to polje očitno ni bilo prizorišče nacionalnih trenj med (po novem) slovensko večino in nemško manjšino, saj v tisku postavljanje obeležij ni bilo problematizirano. Podrobno je predstavljeno odkrivanje spomenikov padlim Kočevarjem, od katerih je do danes ohranjena samo ena plošča.

Dr. Božidar Jezernik v najdaljšem prispevku zbornika obravnava teme, o katerih smo že lahko brali v poglavjih njegovih del *Mesto brez spomina* ter *Jugoslavija, zemlja snova*. Rdeča nit prispevka so kompleksni odnosi med južnoslovanskimi podložniki Avstro-Ogrske ter Srbi od začetka prve svetovne vojne dalje. Četudi je leta 1918 prišlo do »zedinjenja«
»bratskih«
jugoslovanskih narodov, je celotno obdobje obstoja Kraljevine SHS/Jugoslavije grenilo dejstvo, da so se med vojno »bratje«
gledali skozi puškine cevi in da slovanska vzajemnost takrat ni preprečevala medsebojnega pobijanja. Srbija je kot zmagovalka vojne menila, da so le njeni veterani vredni spoštovanja in spomina, medtem ko je to odrekala nekdanjim avstro-ogrskim vojakom. Ko so se začeli na Slovenskem pojavljati spomeniki padlim vojakom, Beograd ni bil navdušen, zato so obeležja padlim dobila tudi prizvok politične kljubovalnosti. Jezernik o teh vprašanjih piše na podlagi navedb iz slovenskega časopisja in literature iz obdobja med obema vojnama ter sodobne tuje literature, ne pa tudi sodobnega slovenskega zgodovinskega pisja. V članku je pri opisih postavljanja slovenskih spomenikov padlim mogoče najti (tudi v mednarodni literaturi uveljavljeno) razlago o žalovanju svojcev padlih vojakov, ki so s postavljanjem spomenikov in komemoracijami blažili kolektivno travmo ter iskali smisel v njihovi smrti. Le nakazano je, da so se med prebivalstvom lahko razvili tudi povsem drugačni odnosi do padlih svojcev. Okoliški prebivalci so bili do truda organizatorjev, ki so postavljali spomenike, neredko indiferentni, češ da se ne splača postavljati spomenikov tistim, ki so padli za propadlo državo, ali pa so projekt zavirali, saj jim je bilo odveč plačati nekaj sto dinarjev za vklesanje imena svojca na obeležje. Ta pragmatični, (samo na videz?) neprizadeti pristop ni bil podrobneje obravnavan, četudi bi se odlično vklapljal v okvir teme zbornika.

Drugi sklop odpira članek dr. Jaka Repiča, v katerem se sprašuje o konceptu krajine in zavrne podobo krajine kot pasivnega ozadja, v katerem deluje človek. Namesto tega

poudarja, da gre za interakcijo in da človek aktivno posega v krajino, med radikalnejše takšne posege pa sodi soška fronta. Repič fenomen raziskuje na primeru Bohinja med vojno, ko so bili posegi vojaške, funkcionalne narave, in po njej, ko so dobili kome-morativno vlogo. O dediščinjenju soške fronte razmišlja tudi prispevek dr. Boštjana Kravanja, ki temo obravnava z vidika Foucaultovega koncepta heterotopij, prostorov, ki v sebi vsebujejo nekakšno kontradiktornost ali nekompatibilnost s svetom, ki jih obdaja. Na današnji prostor soške fronte je koncept apliciran skozi prizmo mednarodnega projekta *Poti miru od Alp do Jadrana*, v katerem je pod krovnim poudarjanjem pomena miru združena množica javnih in zasebnih akterjev, ki ima raznolike, ne vedno ujemajoče se predstave, narative in vrednote pri prezentaciji dediščine. Prostor soške fronte je posledično v celoto povezan le navidezno. Sklop zaokroža zapis dr. Tatiane Bajuk Senčar o ravni evropskih prirediteljev ob stoletnici vojne, saj je v nekaterih državah organizacijo slavnosti priredila centralizirana državna oblast, drugod pa so bili dogodki razdrobljeni med regionalne ali lokalne skupnosti.

Tretji sklop predstavljajo prispevki, ki tematizirajo sodobne interpretacije dveh ikoničnih zgodovinskih oseb, ki sta, če smo natančni, svojo zgodovinsko vlogo odigrali pred začetkom vojne in po njenem koncu: Gavrila Principa in Rudolfa Maistra. Dr. Mitja Velikonja ju raziskuje skozi pojavljanja v subkulturah, zlasti na grafitih in nalepkah. Ugotavlja, da sta v teh kontekstih uporabljena kot orodje za izražanje takih ali drugačnih, neredko skrajnih političnih stališč, hkrati pa ju subkulture s tem, da sta evocirana v vedno novih kontekstih, ohranjajo relevantna. Prispevek dr. Petra Simoniča večino prostora porabi za zgodovinski oris Štajerske od srednjega veka do bojev za Koroško, saj avtor meni, da je razumevanje vseh teh okoliščin nujno za razumevanje Maistrove mitologije. Razvoj Maistrovega kulta je prikazan precej shematično in brez poglobljanja v nianse, z naštevanjem pojavnih oblik, v katerih se je general pojavljal od leta 1919 dalje. Niansiranost je bolj v ospredju članka dr. Alenke Bartulović, ki raziskuje reinterpretacije Gavrila Principa v sodobni Bosni in Hercegovini. Poleg dveh skrajnih interpretacij – »junaški borec za svobodo« za Srbe ter »morilski terorist« za Hrvate in Bošnjake – avtorica raziskuje tudi druge odzive, od pokroviteljskih slavnostnih besed, izrečenih ali zapisanih med uradnimi proslavami ob stoletnici atentata, do turističnega trženja, popkulture in nostalgije po avstrijski nadvladi. Na ta način so predstavljene sicer mnogokrat ignorirane interpretacije v sivi coni med obema skrajnostma.

Zbornik zaključuje razprava dr. Mihe Kozoroga, ki je od vseh člankov najohlapneje povezana z vojno, saj analizira skrivnostno skupino starovercev v Posočju, ki naj bi jo vojna temeljito zdesetkala. Ker vsi podatki o skupini izvirajo iz enega samega dela, ki je edino zabeležilo njen obstoj, je članek mogoče brati kot lekcijo o previdnosti, potrebni pri presojanju verodostojnosti takšnih virov.

Splošna pripomba, ki se nanaša na več člankov, so napačni zapisi imen. Priimek ameriškega predsednika Wilsona je zapisan z enim odvečnim L, kipar Anton se je pisal Sigulin, in ne Figulin, hrvaškemu publicistu Supilu je bilo ime Frano, in ne Franjo, slikar Ivan je bil Vavpotič namesto Vaupotič. V imenskem kazalu je simpatičen tiskarski

škrat razrešil razprave o imenu kontroverznega režiserja Kusturice tako, da ga je preimenoval v srednjeevropsko zvonečega Emila.

Ne glede na posamezne pripombe zbornik *Dediščina prve svetovne vojne: reprezentacije in reinterpretacije* smiselno zaokrožuje obdobje slovenskih raziskav, usmerjenih na prvo svetovno vojno v preteklih letih. Članki uspešno prikažejo, da so stoletni jubileji vojno potisnili v središče zanimanja strokovne in laične javnosti. Vojno vsaka naslednja doba vidi drugače in vedno znova se pojavi kakšen nov princip, ali Princip, ki lahko razvrednoti vse stare interpretacije in uveljavi nove. Prispevki ponujajo vpogled v interpretacije, ki jih je o vojni podala naša doba, in interpretacije, ki jih ima naša doba o preteklih interpretacijah.

Ivan Smiljanić

Aleš Marđetko, Trdnjava na jugu tretjega rajha. Celje med okupacijo 1941–1945.

Celje: Muzej novejše zgodovine, 2021, 391 strani.

Ob 80. obletnici začetka druge svetovne vojne na Slovenskem je celjski Muzej novejše zgodovine izdal knjigo, delo zgodovinarja Aleša Marđetka, o zgodovini knežjega mesta med nemško okupacijo v letih 1941–1945. Marđetko je leta 2019 doktoriral z isto temo na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Medtem ko je večina slovenskega zgodovino-pisja o drugi svetovni vojni usmerjena na raziskovanje narodnoosvobodilnega gibanja (in v manjši meri protirevolucionarnega tabora ter okupatorjev), je bera znanstvenih del o usodi slovenskih naselij med okupacijo (nemškega, italijanskega, madžarskega in hrvaškega okupatorja) zelo skromna. Tako da je pohvalno, da je Celje, ki je imelo med drugo svetovno vojno večjo vlogo kot Maribor, dobilo tudi lastno delo.

Po uvodnih besedah direktorja muzeja Tončka Kregarja in avtorjevemu uvodu sledi drugo poglavje, ki je posvečeno slovensko-nemškim odnosom pred drugo svetovno vojno. Avtor predstavi stanje nemške manjšine v Celju in delovanje nekaterih njenih članov v prid nacističnega režima; tj. vohunjenje za tretji rajh. Kot protiutež temu delovanju so tudi Slovenci začeli delovati proti nacistom, tudi pod okriljem britanske obveščevalne službe.